

УДК: 551.583:341.24(4-672EU:497.11)

Biblid 1451-3188, 15 (2016)

Год XV, бр. 58, стр. 111–129

Изворни научни рад

Проф. др Драгољуб ТОДИЋ¹

ПАРИСКИ СПОРАЗУМ О КЛИМИ У СИСТЕМУ МЕЂУНАРОДНИХ УГОВОРА ОД ЗНАЧАЈА ЗА ЕУ ИНТЕГРАЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ABSTRACT

The paper emphasizes the importance of the Paris Agreement on climate change (2015) and the context of the various issues that have accompanied its preparatory activities, adoption and entry into force. The paper provides an overview of the key obligations prescribed by the Agreement. It further examines the elements of the wider system of international environmental treaties relevant to climate change. The author's initial position is that for the interpretation of the nature and scope of the Paris Agreement on climate change depends on the whole system of international treaties that are (or may be) relevant to certain questions in the field. Criteria of relevance for the other international agreements in the field of climate change can be diversely defined. The question of the relevance of the Paris Agreement for the Republic of Serbia (RS) is discussed through analyzing the basic elements of national policies and regulations in this area of importance for the process of EU integration. In terms of the membership of the RS in international treaties it should be noted that

¹ Институт за међународну политику и привреду, Београд,

E-mail adresa: d.todic@diplomacy.bg.ac.rs.

Рад представља део научног пројекта Института за међународну политику и привреду: „Србија у савременим међународним односима – стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни економски, правни и безбедносни аспекти“, финансираног од стране Министарства, просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије (евиденциони број: 179029).

the RS has not ratified the Paris Agreement. However, as far as the membership of the RS in international treaties of importance to climate change is concerned, RS has a relatively uniform membership (compared to countries in the region). This includes also the core international treaties on climate change. Certain progress has been achieved in terms of the harmonization of national legislation with EU regulations, but the most significant activities are yet to come.

Key words: climate change, Paris Agreement, Kyoto protocol, climate change, environment, international treaties, European integration, Republic of Serbia, harmonisation of the national legislation

1) ИСТОРИЈА И КОНТЕКСТ ЗАКЉУЧИВАЊА ПАРИСКОГ СПОРАЗУМА

Иако би се почетак напора међународне заједнице да се међународно-правним инструментима уреде поједина питања у вези са климатским променама могао везивати и за прва сазнања о утицајима научно-технолошког развоја на стање животне средине, у литератури се расправа о овим питањима углавном везује са осамдесете године XX века. У прилог томе за формалне аргументе узимају се покушаји да се утврде обавезе држава у вези са заштитом атмосфере на глобалном нивоу и усвоје одговарајући међународни уговори, најпре о заштити озонског омотача (1985), а потом и кроз одредбе Оквирне конвенције УН о промени климе (1992).² Пре 2012. године, и након истека периода на који се односио Кјото протокол (1997), интензивно су тражени начини да се дефинише политика међународне заједнице у наредном периоду.³ Неколико конференција држава чланица Оквирне конвенције УН о промени климе и скупова помоћних тела било је посвећено овим питањима. Израђен је већи број извештаја и студија различитих питања у вези са актуелним стањем и перспективама даљег развоја ситуације у области климатских промена. Међу њима посебан значај имају извештаји и студијске анализе израђене у оквиру

² Активности на глобалном плану Louka везује за активности у вези са Првим извештајем Међувладиног панела о климатским променама из 1990. године. Elli Louka, *International Environmental Law, Fairness, Effectiveness, and World Order*, Cambridge University Press, 2006, p. 357.

³ Доха амандманом период дефинисан Кјото протоколом продужен је до 2020. године. Овим изменама Анекс Б Кјото протокола замењен је новом табелом у којој су исказане обавезе држава у погледу квантификованог смањења емисија гасова са ефектом стаклене баште (ГХГ) и обећања држава чланица у погледу смањења ГХГ емисија до 2020. године. Анекс А Кјото протокола такође је промењен тако што је листи од 6 ГХГ додат и седми гас азоттрифлорид (НФ3). Члан 3 Кјото протокола допуњен је са 8 нових ставова, а члан 4 са 2 нова става. Интернет:https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7-c&chapter=27&lang=en (15.1.2016)

Међувладиног панела за климатске промене.⁴ На крају, усвајање Париског споразума (12.12.2015) и активности које су се одвијале у вези са овим у постојећој литератури се оцењују на различите начине.⁵ Споразум је усвојен након дугогодишњих преговора, усаглашавања интереса различитих субјеката, пре свега држава највећих емитера гасова са ефектом стаклене баште (ГХГ), и прецизног одмеравања штета и користи, тежине и дужине потенцијалних обавеза које проистичу из оваквог уговора.⁶ Сложеност преговарачког процеса објашњава се са становишта различитих теоријских праваца.⁷ У целини посматрано, односи између развијених и земаља у развоју (нарочито неких из ове групације) имали су карактер једног од кључних питања од значаја за успех преговора.⁸ Кинеска политика у области климатских промена, као и положај неколико других држава из категорије земаља у развоју био је предмет посебних анализа.⁹ С друге стране, неки

⁴ Интернет: https://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml (6.11.2016).

⁵ За текст Париског споразума и опште информације видети: http://unfccc.int/paris_agreement/items/9485.php (31.10.2016). За неке процене Париског споразума видети: Robert Falkner, "The Paris Agreement and the new logic of international climate politics", *International Affairs*, Vol. 92, 5/2016, pp. 1107-1125. Maria Ivanova, "Good COP, Bad COP: Climate Reality after Paris", *Global Policy*, Vol. 7, 3/2016, pp. 411-419. Mark J. Hurlstone, Susie Wang, Annabel Price, Zoe Leviston, Iain Walker, "Cooperation studies of catastrophe avoidance: implications for climate negotiations", *Climatic Change*, Published online: 27 October 2016, pp. 1-15. Anthony Robbins, "How to understand the results of the climate change summit: Conference of Parties 21 (COP21) Paris 2015", *Journal of Public Health Policy*, 37/2016, pp. 129-132. Oliver Geden, "The Paris Agreement and the inherent inconsistency of climate policymaking", *WIREs Clim Change*, 7/2016, pp. 790-797. Dieter Helm, "Climate-change policy: why has so little been achieved?", *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 24, 2/2008, pp. 211-238. Gary Clyde Hufbauer, and Jisun Kim, "Reaching a Global Agreement on Climate Change: What are the Obstacles?", *Asian Economic Policy Review*, 5/2010, pp. 39-58.

⁶ За шире видети: Тодић Д., „Глобална политика у области климатских промена и политика држава највећих емитера гасова са ефектом стаклене баште”, *Међународна политика*, бр. 1150/април-јун 2013. стр. 80-91. M.J. Mace, Roda Verheyen, "Loss, Damage and Responsibility after COP21: All Options Open for the Paris Agreement", *Review of European Community & International Environmental Law*, 25, 2/2016, pp. 197-214.

⁷ Joyeeta Gupta, "Climate change governance: history, future and triple – loop learning?", *WIREs Climate Change*, 7/2016, pp. 192-210; Jacqueline Peel, Lee Godden, Rodney J. Keenan, "Climate Change Law in an Era of Multi-Level Governance", *Transnational Environmental Law*, Vol. 1, 2/2012, pp. 245-280.

⁸ За шире видети, нпр. Nicolas Chan, "Climate Contributions and the Paris Agreement: Fairness and Equity in a Bottom-Up Architecture", *Ethics & International Affairs*, Vol. 30, 3/2016, pp. 291-301.

⁹ Doron Ella, "China and the United Nations framework convention on climate change: the politics of institutional categorization", *International Relations of the Asia-Pacific*, 2016, pp. 1-32; Haifeng

кључним питањем сматрају однос САД-а према овом проблему.¹⁰ Питање „правде” у контексту прерасподеле трошкова мера спречавања климатских промена и трошкова адаптације на климатске промене поставља се већ дужи низ година у све изоштренијој форми.¹¹ У средишту расправа у вези са Париским споразумом је и питање финансирања активности с циљем спречавања климатских промена и адаптације на климатске промене.¹² Од стране различитих субјеката који се баве (углавном) практичним аспектима примене мера од значаја за климатске промене, Споразум је дочекан, најпре, са извесним олакшањем (да је нешто коначно и ипак договорено), а потом и лицитирањем о мањкавостима, ограничењима и сумњама у његову делотворност.¹³ Различити разлози и околности су анализирани у прилог појединим ставовима. Иако се тренутно налази у фази прихватања (одобравања, ратификације) од стране држава, уз очекивање да ускоро ступи на снагу (4. новембар 2016), у литератури се води и расправа о правном карактеру и импликацијама овог документа. Тако на пример, у покушају

Deng, Paolo Davide Farah, Anna Wang, “China’s role and contribution in the global governance of climate change: institutional adjustments for carbon tax introduction, collection and management in China”, *Journal of World Energy Law and Business*, Vol. 8, 6/2015, pp. 581-599. Fuzuo Wu, “Shaping China’s Climate Diplomacy: Wealth, Status, and Asymmetric Interdependence”, *Journal of Chinese Political Science*, Vol. 21, 2/2016, pp. 199-215; Joyeeta Gupta, “International Law and Climate Change: The Challenges Facing Developing Countries”, *Yearbook of International Environmental Law*, 16/2005, pp. 119-153.

¹⁰ Lord Carnwath однос према овом питању у САД-у повезује са предстојећим изборима. Lord Carnwath JSC, “Climate Change Adjudication after Paris: A Reflection”, *Journal of Environmental Law*, Vol. 28. 2016. p. 6. Аутор сматра да је кључну улогу у промени политике САД-а према питању климатских промена имала пресуда Врховног суда у спору *Massachusetts v. Environmental Protection Agency* из 2007. године.

¹¹ Chukwumerije Okereke, Philip Coventry, “Climate justice and the international regime: before, during, and after Paris”, *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, Vol. 7, 6/2016, pp. 834-851. Idil Boran, “Principles of Public Reason in the UNFCCC: Rethinking the Equity Framework”, *Science and Engineering Ethics*, Published online: 26 April 2016, DOI 10.1007/s11948-016-9779-9.

¹² Yulia Yamineva, “Climate Finance in the Paris Outcome: Why Do Today What You Can Put Off Till Tomorrow?”, *Review of European Community & International Environmental Law*, 25, 2/2016, pp. 174-185.

¹³ Томе је допринело више чинилаца. Међу њима су дуг период преговора испуњених неуспесима претходних сличних конференција и све изоштреније процене о последицама климатских промена и могућем развоју ситуације у овој области, вероватно, најзначајнији чиниоци општег карактера. За основне информације о претходним конференцијама држава чланица Оквирне конвенције о промени климе видети код: Драгољуб Тодић, *Климатске промене у праву и реформа система управљања*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014.

сагледавања укупних импликација новог међународног уговора Бодански расправу о „правном карактеру“ Париског споразума, ставља у контекст трагања за прецизнијим одговором на питање које норме из уговора стварно означавају обавезе за државе, као и спремности што већег броја држава (пре свега великих емитера) да прихвате амбициозне циљеве.¹⁴ Аутор у закључку констатује да Париски споразум „јесте уговор у складу са дефиницијом из Бечке конвенције о уговорном праву, али све одредбе споразума немају карактер правне обавезе”.¹⁵ Споразум садржи мешавину различитих обавеза, које се односе на доприносе држава спречавању емисија, као и друге елементе из „Дурбанске платформе”, укључујући и обавезе у вези са мерама адаптације и финансирањем. Ипак, не би требало заборавити да Париски споразум представља последњу фазу у дугогодишњим напорима међународне заједнице да се постигне договор о даљим активностима у овој области који ће бити прихватљив за све, или бар већину кључних држава. Споразумом је дефинисан оквир за деловање држава у периоду након 2020. године. У Одлуци о усвајању документа позива се генерални секретар УН (као депозитар Споразума) да исти отвори за потписивање у Њујорку од 22. априла 2016. до 21. априла 2017. године (2. тачка Одлуке). Укупним резултатима Париске конференције задовољна је и Европска унија (ЕУ), као међународна организација са лидерским амбицијама у борби против климатских промена на глобалном нивоу, чиме је значајним делом одређен и положај Републике Србије (РС).¹⁶ Аутор у овом раду покушава да укаже на значај нових обавеза које прописује Париски споразум, али и неопходност сагледавања ширег контекста у којем би требало тумачити значај, потенцијалне домете и ограничења Париског споразума. У прилог потреби сагледавања ширег контекста иду сложеност проблема климатских промена и већ изграђена архитектура међународних уговора у области животне средине и неким другим областима. Поред тога, за РС ово питање треба посматрати и у контексту процеса ЕУ интеграција.

¹⁴ Daniel Bodansky, "The Legal Character of the Paris Agreement", *Review of European Community & International Environmental Law*, 25, 2/2016, pp. 142-150.

¹⁵ За шире о неким правним аспектима Париског споразума видети и: Lavanya Rajamani, "The Devilish Details: Key Legal Issues in the 2015 Climate Negotiations", *The Modern Law Review*, Vol. 78, 5/2015, pp. 826-853.

¹⁶ Луксембуршки министар животне средине (као председавајући Савета) изјавила је, између осталог, да „данас требамо да будемо поносни. ...Договорили смо први правно обавезујући и универзални споразум о клими, а свет њиме креће смером избегавања опасних климатских промена. То је план за бољи, праведнији и одржив свијет. ЕУ је настојао да споразум буде што снажнији...” Интернет: <http://www.consilium.europa.eu/hr/meetings/international-summit/2015/11/30/> (7.1.2016).

2) ПАРИСКИ СПОРАЗУМ – НОВИ ОКВИР ГЛОБАЛНЕ ПОЛИТИКЕ

У расправама посвећеним Париском споразуму често се заборавља да су дometи оваквог међународног уговора значајним делом омеђени великим бројем различитих чинилаца. Међу њима би се неки могли сматрати општим. Поред општег контекста и сложене процедуре усвајања, међу њима је и неколико других који имају системски карактер и који су, углавном, повезани са карактером предмета уређивања. Карактеристике и динамика промена стања у области која је предмет регулисања, односно у областима које су од непосредног значаја за основни предмет регулисања, утичу на могућности прецизнијег уређивања права и обавеза различитих субјеката. Дакле, узроци и последице климатских промена као глобалног проблема са регионалним и локалним специфичностима представљају неку врсту опште детерминанте. Потом, и у вези са овим, је и још једна од кључних нормативних детерминанти коју би требало имати у виду. То је стање у систему норми у области којом се Париски споразум бави и динамика њихових промена. Париски споразум у неким својим деловима прописује експлицитне обавезе за државе чланице, док се неким одредбама прописују обавезе општијег карактера без назнаке на кога се односе. Једним делом норми дају се одређене препоруке, односно очекује се да државе чланице нешто ураде ради остваривања циљева међународног уговора.

1) Једно од првих питања које се постављало током преговора у сусрет Париском споразуму било је питање циљева који ће бити прописани одредбама новог уговора. На крају, своје циљеве Париски споразум је формулисао у неколико одредби и на неколико начина. Најпре се у члану 3. циљеви споразума дефинишу на општи начин и везују се за „унапређење спровођења Конвенције”, „ојачавање глобалног одговора на опасности од климатских промена”, „одрживи развој” и „сиромаштво”.¹⁷ У оквиру овако одређеног општег контекста циљеви Споразума су одређени на следећи начин: „а) Ограничење раста просечне глобалне температуре значајно испод 2°C у односу на преиндустријски ниво; б) наставак напора да се ограничи раст температуре на 1,5 °C у односу на преиндустријски ниво, увиђајући да би то значајно смањило ризике и утицаје климатских промена.”¹⁸ (аут. под). Овоме

¹⁷ Када се говори о „конвенцији” мисли се на Оквирну конвенцију УН о промени климе. То представља један од кључних формалних елемената којим се Париски споразум ставља у шири контекст и представљајући континуитет активности међународне заједнице у овој области.

¹⁸ У вези са овако дефинисаним циљевима у литератури постоји мноштво дилема. У основи расправе су различите процене о стању и пројекцијама ГХГ емисија, односно укупних промена у пројектованој просечној температури и односа мера које се прописују спрам

треба додати још два циља. То су „повећање способности прилагођавања на негативне утицаје климатских промена и јачање отпорности на климатске промене и развој праћен ниским емисијама гасова са ефектом стаклене баште, на начин који не угрожава производњу хране;” као и „усклађивање финансијских токова и развоја праћеног ниским емисијама гасова са ефектом стаклене баште и јачање отпорности на климатске промене.”¹⁹

2) Имајући у виду начин како су прописани циљеви, највише пажње је изазивало питање на који ће начин бити формулисане обавезе у вези са тзв. „национално утврђеним доприносима” (*nationally determined contributions – NDC*).²⁰ Због постојања различитих позиција и интереса појединих држава (пре свега великих емитера гасова са ефектом стаклене баште) на крају је постигнута сагласност око тога да ће све државе дефинисати своје „национално одређене доприносе глобалном одговору на климатске промене.”²¹ Истина, чланом 3. су све државе позване да при томе „уложе амбициозне напоре и о истима извештавају, како је дефинисано у чл. 4, 7, 9, 10, 11. и 13, а зарад остваривања циљева овог споразума утврђених у члану 2.”²² Дакле, свака Страна припрема, објављује и испуњава све наредне национално утврђене доприносе које намерава да оствари (аут. под). (чл. 4. ст. 2).²³ Осим

ових пројекција. За извесне дилеме видети: Piero Morseletto, Frank Biermann, Philipp Pattberg, “Governing by targets: reductio ad unum and evolution of the two-degree climate target”, *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, Published online: 06 October 2016. doi:10.1007/s10784-016-9336-7. Видети и УНЕП-ов извештај: *The Emissions Gap Report 2015*. United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi, 2015.

¹⁹ Да циљеве споразума треба тумачити у контексту целине, а посебно принципа на којима је заснована цела конструкција из Оквирне конвенције УН о промени климе говори и став 2. члана 3. где је прописано да се споразум “спроводи тако да одражава једнакост и начело заједничке али диференциране договорности и појединачних способности, у светлу различитих националних околности.”

²⁰ Lucas Bretschger, “Equity and the convergence of nationally determined climate policies”, *Environmental Economic and Policy Studies*, First online: 02 June 2016, DOI 10.1007/s10018-016-0161-6

²¹ У тачки 13. истог члана се каже: Стране су одговорне за своје национално утврђене доприносе. Приликом прорачуна антропогених емисија и количина уклоњених путем понора у складу са њиховим национално утврђеним доприносима, Стране ће промовисати еколошки интегритет, транспарентност, тачност, целовитост, упоредивост и доследност, и обезбеђују да се избегне дупло рачунање, у складу са смерницама које је усвојила Конференција страна која истовремено служи и као састанак држава потписница Париског споразума.

²² Напори свих Страна треба да представљају напредак током времена, док се у исто време увиђа потреба да се Странама земљама у развоју пружи подршка у циљу ефикасног спровођења овог споразума.

²³ Свака држава чланица доставља национално утврђене доприносе сваких пет година.

тога, Стране предузимају и мере ублажавања ради остварења циљева тих доприноса. И неколико других одредби односе се на „национално утврђене доприносе”. Тако, на пример, члан 4.8. прописује да све стране, приликом извештавања о својим национално утврђеним доприносима, пружају неопходне информације ради јасноће, транспарентности и разумевања у складу са одлуком 1/CP.21 и свим релевантним одлукама Конференције страна. Прописује се да ће сваки наредни национално утврђен допринос Стране представљати „напредак у односу на до тада актуелан национално одређен допринос Стране и одражаваће њену највећу могућу амбицију, као и њене заједничке али диференциране одговорности и појединачне способности, ...”. На општи начин је прописано да су Стране одговорне за своје национално утврђене доприносе, приликом прорачуна антропогених емисија и количина уклоњених путем понора у складу са њиховим национално утврђеним доприносима (члан 4. став 13).²⁴ О одговорности држава се говори и у члану 13. којим се прописује да је свака Страна „одговорна за свој ниво емисија који је утврђен у споразуму, како је наведено у ставу 16. ...”.

3) Обавезе у односу на најугроженије државе прописане су у ставу 15. члана 4. на следећи начин: Приликом спровођења овог споразума, Стране ће размотрити интересе Страна чије су привреде под највећим утицајем мера за борбу против климатских промена, нарочито Страна земаља у развоју. Део обавеза који се односи на регионалне организације, као што је ЕУ, прописан је ставовима 16. и 18. истог члана. Стране, укључујући регионалне организације за економску сарадњу и њихове државе чланице које су постигле споразум о заједничкој сарадњи, извештаваће Секретаријат о одредбама предметног споразума, укључујући нивое емисија алоциране свакој од Страна током релевантног временског периода. Секретаријат заузврат обавештава Стране и потписнице Конвенције о условима тог споразума.²⁵

4) Остале обавезе држава у вези са спречавањем емисија прописане су као препоруке, или очекивања (користе се формулације „треба да настоје”, „треба да наставе”, „треба да предузму”, итд.). Таквим се могу сматрати одредбе у члану 4. став 1. (односи се на достизање глобалног максимума емисија гасова са

²⁴ Стране ће промовисати еколошки интегритет, транспарентност, тачност, целовитост, упоредивост и доследност, и обезбеђују да се избегне дупло рачунање, у складу са смерницама које је усвојила Конференција страна која истовремено служи и као састанак држава потписница Париског споразума.

²⁵ Ако Стране које заједнички делују чине то у оквиру заједничке сарадње са регионалном организацијама за економску сарадњу које су и саме Стране у овом споразуму, свака држава чланица те регионалне организације за економску сарадњу је, појединачно и заједно са регионалном организацијом за економску сарадњу, одговорна за свој ниво емисије у складу са споразумом из става 16. овог члана, у складу са ст. 13. и 14. овог члана и чл. 13. и 15.

ефектом стаклене баште, с циљем да се у другој половини овог века постигне „баланс између антропогених емисија гасова са ефектом стаклене баште по изворима и количина одстрањених путем понора“); став 4. (односи се на развијене земље које „треба да наставе да буду на челу постављања циљева апсолутног смањења емисија на нивоу целе привреде“, односно земље у развоју које „треба да наставе са јачањем напора на ублажавању и охрабрују се да временом постепено достижу смањење емисија на нивоу целе привреде или циљеве ограничења“); став 19. (односи се на дугорочне стратегије развоја праћеног ниским емисијама гасова са ефектом стаклене баште); као и члану 5. став 1. и 2. (односи се на „мере за очување и унапређење понора и резервоара гасова са ефектом стаклене баште, укључујући и шуме“).

5) У делу који се односи на мере адаптације, такође се за један део обавеза из Париског споразума може рећи да представљају нове правне обавезе. То су чланови 7.9, 10.2, 11.4, и 12. Делом одредби Париског споразума прописују се посебне обавезе развијених држава чланица. То су чланови 9.1, 9.5, 9.7. и 13.9. У вези са овим, једина нова обавеза односи се на “извештавање” будући да се у погледу обезбеђивања финансијских ресурса експлицитно упућује на обавезе из Конвенције (члан 9.1). Ипак, већина одредби Париског споразума које се односе на адаптацију и спровођење формулисане су више као препоруке, очекивања или „разумевање“. Такви су чланови 7.2, 7.5, 7.7, 7.10, 8.3, 9.2, 9.3, 10.5, 11.3, 11.8, 13.10.

6) Један део одредби Споразума садржи одредбе које имају обавезан карактер, али нису упућене ка државама (појединачно или колективно), и односе се на општа институционална питања. Таквим се могу сматрати одредбе чланова 4.5, 7.13, 4.11, 7.12, 6.3. и 6.5.²⁶

7) И прописани начин ступања на снагу одражава извесне специфичности онога што Париски споразум регулише. Чланом 21. прописана су два кумулативна услова: да најмање 55 страна депонује своје инструменте ратификације, прихватања, одобрења или приступања, и да међу њима буду државе чије процењене емисије износе најмање 55 процената укупне глобалне емисије гасова са ефектом стаклене баште.²⁷ Услови за ступање на снагу, који се тичу протока одређеног времена од испуњења споменутих услова, испуњени су 4. новембра 2016. године.

²⁶ Један део обавеза из Париског споразума даје извесна овлашћења Конференцији држава чланица (чланови 4.10, 6.6). Осим тога, Париски споразум упућује и на Варшавски међународни механизам (члан 8.5).

²⁷ Само за сврху става 1. овог члана, „укупна глобална емисија гасова са ефектом стаклене баште“ означава последњу актуелну количину саопштену на дан или пре датума усвајања Споразума од стране потписника Конвенције.

3) СИСТЕМ МЕЂУНАРОДНИХ УГОВОРА ОД НЕПОСРЕДНОГ ЗНАЧАЈА ЗА КЛИМАТСКЕ ПРОМЕНЕ

1) Значај појединих међународних уговора за област климатских промена и Париски споразум могао би се процењивати на основу различитих критеријума. Оно што одмах треба имати у виду је то да се Париски споразум директно позива на Оквирну конвенцију УН о промени климе. У складу са овим, један од почетних критеријума за идентификацију међународних уговора у области животне средине, који би се могао сматрати релевантним за остваривање циљева у области климатских промена, је начин како су „климатске промене” дефинисане у Оквирној конвенцији УН о промени климе. Односно, шта све овај међународни уговор регулише у вези са „климатским променама”. Конвенција о климатским променама (1992) под климатским променама подразумева промену климе која је директно или индиректно условљена људским активностима које изазивају промене у саставу глобалне атмосфере због чега долази до колебања климе осматрене током упоредивих временских периода. При томе, појам климатског система означава целину која обухвата атмосферу, хидросферу, биосферу, геосферу и њихове интеракције. Имајући ово у виду, могло би се закључити да би у расправу о међународним уговорима, чији утицај на остваривање циљева у области климатских промена не би требало да буде споран, требало укључити све оне међународне уговоре који се односе на заштиту атмосфере, хидросферу, биосферу и геосферу. То значи да би у детаљнијој анализи требало обухватити све међународне уговоре који се односе на заштиту ваздуха, управљање водним ресурсима, живи свет, земљиште и простор испод површине земљишта.²⁸

2) Осим саме дефиниције појмова „климатске промене” и „климатски систем” за разумевање ширег контекста од значаја за Париски споразум могао би бити релевантан и начин како је дефинисан циљ Оквирне конвенције УН о промени климе. У самом Уговору се каже да је циљ Конвенције (и свих са њом повезаних правних инструмената) да се постигне стабилизација концентрације гасова стаклене баште у атмосфери на нивоу који би спречавао опасне антропогене утицаје на климатски систем.²⁹ У вези са овим кључним

²⁸ Овде се не улази, иако би у детаљнијој анализи то било неопходно, у преиспитивање значења свих елемената које обухвата дефиниција појма „климатски систем.”

²⁹ Иначе, неповољни утицаји промене климе, према одредбама Конвенције, означавају промене у физичкој животној средини или „биоти” услед промене климе, а које имају значајне штетне последице на састав, способност обнављања или продуктивност природних и контролисаних екосистема или на функционисање друштвено – економских система или људско здравље или благостање.

питањем могло би се сматрати питање начина како су одређени гасови са ефектом стаклене баште који су предмет мера ограничења. Такав ниво требало би да се постигне у временском периоду који би омогућио екосистемима да се природно прилагоде промени климе, који би обезбедио да не буде угрожена производња хране и омогућио даљи стабилан економски развој. Дакле, циљ Конвенције је постављен врло широко и са неодређеним временским периодом. О томе нарочито говори и последњи елемент из овако дефинисаног циља који се односи на „стабилан економски развој”.³⁰ При томе, у расправи о циљевима Оквирне конвенције морају бити узети у обзир и циљеви Кјото протокола чију окосницу чине и обавезе дела држава прописане кроз квантитативна ограничења емисија ГХГ. Париски споразум, као што је то већ назначено, своје циљеве регулише на другачијим основама.

3) У складу са дефинисаним циљем Конвенција утврђује и један број принципа који дају елементе за општу оријентацију у развоју и тумачењу Конвенције и свих, са њом повезаних, правних инструмената. Везе између Париског споразума и система међународних уговора могу бити сагледавани и са становишта развоја принципа права животне средине. То су: принцип једнакости и заједничке али издиференциране одговорности (развијене земље треба да имају водећу улогу), узимање у обзир специфичности земаља у развоју, принцип предострожности, принцип интегралности мера заштите климатског система у националне програме развоја, принцип сарадње у унапређивању изградње отвореног међународног економског система. Париски споразум у члану 2. ст. 2. прописује да се он има спроводити „тако да одражава једнакост и начело заједничке али диференциране одговорности и појединачних способности, у светлу различитих националних околности”.

4) У зависности од критеријума релевантности, за највећи број међународних уговора у области животне средине могло би се рећи да су од значаја за област климатских промена. Од укупног броја међународних уговора који се налазе у бази мултилатералних уговора у области животне средине, који су депоновани код генералног секретара УН под одредницом „животна средина“ (49), на област заштите атмосфере односи се Конвенција о прекограничном загађивању ваздуха на великим удаљеностима (1979) са својих 8 протокола и 4 амандмана, Бечка конвенција о заштити озонског омотача (1985), и Монреалски протокол о супстанцама које оштећују озонски омотач са своја 4 амандмана, Оквирну конвенцију УН о промени климе (1992) са Кјото протоколом, Амандманом на Анекс Б Кјото протокола и Доха протоколом који још није ступио на снагу.³¹ У центру система који је

³⁰ Ово нас, даље, повезује се дилемама које проистичу из концепта одрживог развоја, односно са миленијумским циљевима одрживог развоја у целини, што заслужује знатно детаљнију и посебну анализу.

³¹ Интернет: <http://treaties.un.org/Pages/CTCTreaties.aspx?id=27&subid=A&lang=en>. (12.3.2013).

успостављен одредбама Оквирне конвенције са Кјото протоколом су обавезе које се односе на смањивање емисија гасова са ефектом стаклене баште.

5) Због карактера узрока климатских промена који се, превасходно, везују за ГХГ емисије, односно сагоревање фосилних горива, за разумевање могућих домета било каквог међународног уговора у области климатских промена (па и Париског споразума) неопходно је уважавање окружења дефинисаног у већ постојећим међународним уговорима у области енергетике. У специфичном светлу требало би посматрати односе са врло развијеним системом међународних уговора у области нуклеарне енергије.³²

6) Један део норми Париског споразума је по својој природи заснован на, или представља рефлексију достигнутих научних сазнања у вези са климатским променама, односно технолошким иновацијама у предузимању мера спречавања и/или адаптације на климатске промене. У том смислу систем међународних уговора који регулишу поједина питања у области научно-технолошког развоја има утицаја и на остваривање циљева Париског споразума. Један правац технолошких иновација и истраживања води ка даљој разради технологија које се, најчешће, означавају као „геолошко складиштење угљен-диоксида.”³³

7) Један крак у систему норми од значаја за климатске промене води као читавом сету међународних уговора у области људских права. Париски споразум садржи одредбе које директно упућују ка овим питањима.³⁴

8) За тумачење норми које садржи Париски споразум од значаја може бити и стање судске праксе у споровима који се односе на различита питања примене међународних уговора у области животне средине. У литератури је све више текстова у којима се аутори баве и врло деликатним питањима судске праксе у споровима коју су вођени поводом тумачења и примене основних међународних уговора у области климатских промена.³⁵ Однос према овим

³² Драгољуб Тодић, „Нуклеарна енергија и климатске промене у међународном праву: конвергенција и/или дивергенција циљева”, *Политичка ревија*, Вол. 39. 1/2014, стр. 249-268.

³³ За шире видети: Драгољуб Тодић, Иван Дујић, Геолошко складиштење угљен-диоксида и климатске промене у прописима ЕУ и Републике Србије, *Европско законодавство*, бр. 2-3/2014.

³⁴ У Преамбули Споразума констатује се следеће: „Увиђајући да су климатске промене заједничка брига човечанства, Стране треба да, приликом предузимања мера за решавање климатских промена, поштују и промовишу људска права, право на здравље, права аутохтоних народа, локалних заједница, миграната, деце, особа са инвалидитетом и људи у угроженим ситуацијама, као и право на развој, родну равноправност, оснаживање жена и међугенерациску једнакост, и размотре своје обавезе према истим...” (ал. 11).

³⁵ За интересантан осврт на ова питања видети: Родољуб Етински, Национална судска контрола извршавања неких обавеза преузетих Оквирном конвенцијом о промени

питањима у одлукама надлежних судских институција упућује и на правце могућег тумачења појединих норми постојећих међународних уговора.

4) ПАРИСКИ СПОРАЗУМ И ЕУ ИНТЕГРАЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Када се говори о Париском споразуму требало би имати у виду неколико околности које су значајне за дефинисање положаја РС. Најпре, РС је чланица Оквирне конвенције УН о промени климе, Кјото протокола и Бечке конвенције о заштити озонског омотача са Монреалским протоколом и амандманима. Најављено је да ће РС ратификовати Париски споразум половином 2017. године, као и да ће у вези са климатским променама бити донет посебан закон.³⁶ Достављен је извештај у вези са „намеравањем национално утврђеним доприносима” (*intended nationally determined contributions*), али је у вези са овим у јавности било извесних резерви.³⁷ У погледу питања тренутног стања чланства РС у другим међународним уговорима, за које би се могло рећи да чине елементе система међународних уговора од значаја за област климатских промена, може се констатовати да је РС чланица свих кључних међународних уговора глобалног карактера.³⁸ Ово је битно, између осталог, и због чињенице да је део активности на плану усаглашавања националних прописа повезан и са међународно-правним аспектима климатских промена, пре свега због чињенице да је ЕУ чланица међународних уговора и да се очекује да државе кандидати за чланство свој статус у међународним уговорима уједначе са чланством ЕУ.³⁹ У погледу

климе, у Предраг Димитријевић, Наташа Стојановић (ур) *Екологија и право*, тематски зборник радова, Правни факултет универзитета у Нишу, 2011. стр. 113-132. За шире видети и: Banks Melany, Individual responsibility for climate change, *The Southern Journal of Philosophy*, Vol. 51, 1/2013, pp. 42–46. Elizabeth Fisher, Climate Change Litigation, Obsession and Expertise: Reflecting on the Scholarly Response to Massachusetts v. EPA, *Law & Policy*, Vol. 35, 3/July 2013, pp. 236-260. Patricia Galvao Ferreira, 'Common But Differentiated Responsibilities' in the National Courts: Lessons from Urgenda v. The Netherlands, *Transnational Environmental Law*, Vol. 5, 2/2016, pp. 329-351. Sanja Bogojević, EU Climate Change Litigation, the Role of the European Courts, and the Importance of Legal Culture, *Law & Policy*, Vol. 35, 3/July 2013, pp. 186-189.

³⁶ Интернет: <http://www.euractiv.rs/odrzivi-razvoj/10076-srbija-e-ratifikovati-pariski-sporazum-o-klimi-do-polovine-2017> (30.10.2016).

³⁷ Интернет: http://unfccc.int/files/adaptation/application/pdf/all_parties_indc.pdf (1.11.2016).

³⁸ Видети: Dragoljub Todić, Duško Dimitrijević, Priority goals in international co-operation of the Republic of Serbia in the field of environment and sustainable development, *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, Vol. 14, 2/2014, pp. 163-179.

³⁹ За државе кандидате за чланство у ЕУ и лидерске амбиције ЕУ на глобалном нивоу могу да имају утицаја. Tim Rayner, Andrew Jordan, "The European Union: the polycentric climate

регионалних уговора, појединачно усаглашавање стања се очекује у мери колико је то прикладно имајући у виду карактер појединих регионалних и (суб) регионалних уговора од значаја за појединачне регионе у оквиру ЕУ. Имајући у виду претходне назнаке о релевантности (за област климатских промена) читавог система међународних уговора у другим областима, то се у контексту ЕУ интеграција посебно значајним чини уважавање околности које се односе на међународне уговоре у области управљања водним ресурсима и енергетици. С друге стране, чланство у ЕУ, због чињенице да је ова организација развила заокружен систем прописа којима се одговара на изазове климатских промена, подразумева усаглашавање националних прописа са оваквом врстом обавеза које проистичу из прописа ЕУ секундарног карактера. Сложеност процеса усаглашавања, у делу који се односи на климатске промене има више димензија. То је део ширег процеса који обухвата Поглавље 27 (животна средина), и укључује значајан број прописа од којих су неких релевантни и за област климатских промена. Овоме треба додати и један део прописа који се односе на нека друга поглавља, односно друге секторске политике међу којима посебно место (за климатске промене) има политика у сектору енергетике, пољопривреде, транспорта, итд. Због тога сагледавање стања у области међународно-правног регулисања појединих питања од значаја за климатске промене превазилази међународно-правне аспекте климатских промена у ужем смислу речи и укључује, као релевантна, и различита друга питања, осим питања чланства у неком међународном уговору.⁴⁰ Оквир политике РС у области климатских промена није јасно одређен. У ширем смислу речи, неколико стратешких докумената би се могло сматрати релевантним за област климатских промена, будући да посебан стратешки документ у овој области није усвојен. Таквим би се, до извесне мере и у појединим деловима, могли сматрати: Национална стратегија за апроксимацију у области животне средине, Национална стратегија одрживог развоја, Национална стратегија одрживог коришћења природних ресурса и добара, Стратегија управљања минералним ресурсима Републике Србије до 2030. године, Стратегија управљања отпадом за период 2010-2019. године, Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама, Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009-2013-2020, итд. Стратегијом развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030. године („Сл. гласник РС”, бр. 101/2015)

policy leader?”, *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, Vol. 4, 2/March/April 2013, pp. 75-90. Charles F. Parker, Christer Karlsson, “The European Union as a global climate leader: confronting aspiration with evidence”, *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, First online: 17 May 2016, pp. 1-17, doi:10.1007/s10784-016-9327-8.

⁴⁰ Овде се највећим делом мисли на читав сет питања која су повезана са инструментима спровођења појединих међународних уговора, односно функционисањем правне државе и обезбеђивањем поштовања обавеза и права који проистичу из међународних уговора.

дефинисана су два сценарија финалне потрошње енергије у периоду до 2030. године: референтни сценарио („business as usual”) и сценарио са применом мера енергетске ефикасности. Једна од основних чињеница која детерминише положај РС произилази и из чињенице да је она чланица Оквирне конвенције УН о промени климе у статусу не-Анекс I. Основна разлика у односу на статус држава чланица ЕУ тиче се, између осталог, и разлика између обавеза које имају државе у статусу какав има РС и државе чланице Анекса I.⁴¹ Национални прописи РС у области климатских промена обухватају већи број прописа у различитим областима у зависности од методологије, иако је могуће идентификовати један број кључних прописа. Укупан корпус прописа у области климатских промена обухвата, поред Закона о заштити ваздуха („Сл. гласник РС”, бр. 36/09, 10/13) већи број прописа који се на директан и индиректан начин односе на климатске промене.⁴² Делимична транспозиција дела прописа ЕУ обезбеђена је кроз одредбе неколико прописа у области енергетике, међу којима основни значај имају Закон о енергетици („Сл. гласник РС”, бр. 145/14) и Закон о ефикасном коришћењу енергије („Сл. гласник РС”, бр. 25/13), са неколико подзаконских прописа који се односе, пре свега, на подстицање коришћења обновљивих извора енергије и унапређење енергетске ефикасности.

5) ИЗВОРИ

- Bodansky, Daniel, “The Legal Character of the Paris Agreement”, *Review of European Community & International Environmental Law*, 25, 2/2016, pp. 142-150.
- Boran, Idil, “Principles of Public Reason in the UNFCCC: Rethinking the Equity Framework”, *Science and Engineering Ethics*, Published online: 26 April 2016, DOI 10.1007/s11948-016-9779-9.
- Carnwath, Lord JSC, “Climate Change Adjudication after Paris: A Reflection”, *Journal of Environmental Law*, Vol. 28. 2016. pp. 5-9.
- Chan, Nicolas, “Climate Contributions and the Paris Agreement: Fairness and Equity in a Bottom-Up Architecture”, *Ethics & International Affairs*, Vol. 30, 3/October 2016, pp. 291-301.

⁴¹ Париски споразум ова питања чини мање релевантним, али питање односа између развијених и земаља у развоју се не запоставља.

⁴² За шире видети *Национални програм за усвајање правних тековина Европске уније 2014-2018*, Канцеларија за европске интеграције, Београд, јул 2014. стр. 756-851, 435-454, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/npa/npa_2014_2018.pdf (5.4.2015); „Пост Скрининг документ, Животна средина и климатске промене”, Министарство пољопривреде и заштите животне средине, Радна верзија, Београд, јули 2015, стр. 220-234.

- Deng, Haifeng, Farah, Paolo Davide, Wang, Anna, "China's role and contribution in the global governance of climate change: institutional adjustments for carbon tax introduction, collection and management in China", *Journal of World Energy Law and Business*, Vol. 8, 6/2015, pp. 581-599.
- Doron, Ella, "China and the United Nations framework convention on climate change: the politics of institutional categorization", *International Relations of the Asia-Pacific*, 2016, pp. 1-32.
- *The Emissions Gap Report 2015*. United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi, 2015.
- Етински, Родољуб, „Национална судска контрола извршавања неких обавеза преузетих Оквирном конвенцијом о промени климе“, у Предраг Димитријевић, Наташа Стојановић (ур.) *Екологија и право*, тематски зборник радова, Правни факултет универзитета у Нишу, Ниш, 2011. стр. 113-132.
- Falkner, Robert, "The Paris Agreement and the new logic of international climate politics", *International Affairs*, Vol. 92, 5/September 2016, pp. 1107-1125.
- Hufbauer, G. Clyde, Kim, Jisun, "Reaching a Global Agreement on Climate Change: What are the Obstacles?", *Asian Economic Policy Review*, 5/2010, pp. 39-58.
- Hurlstone, J. Mark, Wang, Susie, Price, Annabel, Leviston, Zoe, Walker, Iain, "Cooperation studies of catastrophe avoidance: implications for climate negotiations", *Climatic Change*, Published online: 27 October 2016, pp. 1-15.
- Geden, Oliver, "The Paris Agreement and the inherent inconsistency of climate policymaking", *WIREs Clim Change*, 7/2016, pp. 790-797.
- Gupta, Joyeeta, "Climate change governance: history, future and triple – loop learning?", *WIREs Climate Change*, 7/2016, pp. 192-210.
- Gupta, Joyeeta, "International Law and Climate Change: The Challenges Facing Developing Countries", *Yearbook of International Environmental Law*, 16/ 2005, pp. 119-153.
- Helm, Dieter, "Climate-change policy: why has so little been achieved?", *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 24, 2/2008, pp. 211-238.
- "Intended Nationally Determined Contribution of the Republic of Serbia", http://www4.unfccc.int/submissions/INDC/Published%20Documents/Serbia/1/Republic_of_Serbia.pdf. (22.1.2016).
- Ivanova, Maria, "Good COP, Bad COP: Climate Reality after Paris", *Global Policy*, Vol. 7. 3/2016, pp. 411-419.
- „Извештај о напретку, Република Србија“, 2015, СВД (2015), Европска комисија, Брисел, 10.11.2015, стр. 78-80.
- Лиљих, Стеван, (прир.) *Правни и економски изазови климатских промена*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011.

- Louka, Elli, *International Environmental Law, Fairness, Effectiveness, and World Order*, Cambridge University Press, 2006.
- „Национални програм за усвајање правних тековина Европске уније 2014–2018”, Канцеларија за европске интеграције, Београд, јул 2014. 756–851, 435–454, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/nraa/nraa_2014_2018.pdf (1.4.2016).
- Okereke, Chukwumerije, Coventry, Philip, “Climate justice and the international regime: before, during, and after Paris”, *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, Vol.7, 6/2016, pp. 834-851.
- „Оквир за климатску и енергетску политику у раздобљу 2020 – 2030, Комуникација Комисије Европском парламенту, Савету, Европском привредном и социјалном одбору и Одбору регија, Брисел, 22.1.2014. ЦОМ(2014) 15 финал.
- Parker, F. Charles, Karlsson, Christer, “The European Union as a global climate leader: confronting aspiration with evidence”, *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, First online: 17 May 2016, pp. 1-17, doi:10.1007/s10784-016-9327-8.
- Peel, Jacqueline, Godden, Lee, Keenan, J. Rodney, “Climate Change Law in an Era of Multi-Level Governance”, *Transnational Environmental Law*, Vol. 1, 02/October 2012, pp. 245-280.
- „Пост Скрининг документ, Животна средина и климатске промене”, Министарство пољопривреде и заштите животне средине, Радна верзија, Београд, јули 2015, стр. 220-234.
- Rajamani, Lavanya, “The Devilish Details: Key Legal Issues in the 2015 Climate Negotiations”, *The Modern Law Review*, Vol. 78, 5/2015, pp. 826-853.
- Robbins, Anthony, “How to understand the results of the climate change summit: Conference of Parties 21 (COP21) Paris 2015”, *Journal of Public Health Policy*, 37, 2016, pp. 129-132.
- Тодић, Драгољуб, „Елементи за конституисање и развој права климатских промена”, *Правни живот*, бр. 9/2013, стр. 455-460.
- Тодић, Драгољуб, „Међународни уговори и (могуће) слабости процеса потврђивања”, *Међународна политика*, бр. 4/2013, стр. 5-19.
- Тодић, Драгољуб, *Климатске промене у праву и реформа система управљања*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014, стр. 143-161.
- Тодић, Ц. Драгољуб, „Нуклеарна енергија и климатске промене у међународном праву: конвергенција и/или дивергенција циљева”, *Политичка ревија*, бр. 1/2014, стр. 249-268.

- Тодић, Драгољуб, Грбић, Владимир. „Економско-географски аспекти анализе прелазних рокова у уговорима о приступању Европској унији”, *Мегатренд ревија*, бр. 1/2014, стр. 53-72.
- Todić, Dragoljub, Dimitrijević, Duško, Priority goals in international co-operation of the Republic of Serbia in the field of environment and sustainable development, *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, Vol. 14, 2/2014, pp. 163-179.
- Vukasović, Vid, Todić, Dragoljub, *Environmental Law in Serbia*, Kluwer Law International BV, The Netherlands, 2012, pp. 63-69.
- Wu, Fuzuo, “Shaping China’s Climate Diplomacy: Wealth, Status, and Asymmetric Interdependence”, *Journal of Chinese Political Science*, Vol. 21, 2/2016, pp. 199-215.
- Yamineva, Yulia, “Climate Finance in the Paris Outcome: Why Do Today What You Can Put Off Till Tomorrow?”, *Review of European Community & International Environmental Law*, 25, 2/2016, pp. 174-185.
- Интернет: <https://treaties.un.org/Pages/CTCTreaties.aspx?id=27&subid=A&lang=en> (11.2.2016).
- Интернет: <http://www.consilium.europa.eu/hr/meetings/international-summit/2015/11/30/> (7.1.2016).
- Интернет: http://unfccc.int/parties_and_observers/parties/annex_i/items/2774.php (10.2.2016).
- Интернет: http://ec.europa.eu/clima/about-us/climate-law/index_en.htm (23.7.2015).

6) ЗНАЧАЈ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Париски споразум о клими има карактеристике међународног уговора који садржи извесна специфична решења, као одговор међународне заједнице на изазове у једној изузетно сложеној области глобалног карактера. Споразум прописује различите обавезе и права држава чланица међу којима су и оне које се односе на циљеве и начине њиховог остваривања. Ипак, постојећи систем међународних уговора представља општи оквир којим су одређени и кључни елементи континуитета садржани у Париском споразуму и без којих се могући ефекти овог последњег не би могли разумети. На тај начин везе са целим системом међународних уговора у области животне средине, као и другим са овим повезаним међународним уговорима, могу се изводити како из одређења основног предмета регулисања, тако и циљева Париског споразума, односно утицаја различитих секторских политика на климу и климе на стање животне средине и стање у привреди и друштву. Напредак Србије у процесу ЕУ интеграција подразумева и редефинисање извесних обавеза које проистичу

из Оквирне конвенције УН о промени климе и Кјото протокола, као и ратификацију Париског споразума. Основе тешкоће у процесу ЕУ интеграција могле би настати у процесу прилагођавања високим циљевима и компликованим мерама и инструментима које ЕУ има и даље разрађује у оквиру својих лидерских амбиција на глобалном нивоу. При томе би требало имати у виду да усклађивање националних прописа са прописима ЕУ претпоставља системске промене у појединим привредним гранама, као и начину функционисања система управљања и рада различитих субјеката, укључујући и јавну управу. Неки елементи оквира националне политике Србије у области климатских промена само су начелно дефинисани и тек треба да буду разрађивани у наредном периоду. Укупне промене које све ово подразумева још увек нису на одговарајући начин сагледане, иако се процењује да би оне могле имати озбиљне импликације на привреду у целини и неке привредне гране посебно.